

giero Boscowich altid spøgt i kulissen, når det gjaldt om at finde »the missing link« mellem Newtons korpuskularteori, hvor korpusklerne var både materielle (som billardkugler) og dynamiske (dvs. ladet med ekspansive og kontraktive kræfter). Ørsted har ingen referencer til Boscowich, men til Knight, og Lindborg har nu rehabiliteret Knight ved at tillægge ham prioritet til den punktatomare teori. Belægget er en henvisning til Ørsteds *Ansicht der chemischen Naturgesetze*, Berlin 1812, hvor Ørsted selv angiver gælden. Men Knights »teori« om punktatomer rækker ikke ud over Ørsteds »teori« om den elektromagnetiske kraft. Begge er udtryk for guddommelige kræfter, får vi at vide, men det ville jo være rart at få lidt konkret besked om det fysiske indhold i Knights arbejde i det omfang, det rækker ud over Newtons korpuskularteori, der også forestillede sig polære kræfter (men ikke punktatomer).

Lindborgs bog er velskrevet, sprogligt krævende at læse (dansk, svensk, engelsk, tysk, latin), og er, synes jeg, en medrivende introduktion til emnet. Lindborg er yderst beskeden med hensyn til egen naturvidenskabelig kompetence, især på kemiens område. Ikke desto mindre giver Lindborg en god forklaring af kræfternes cirkulære bevægelse i det elektromagnetiske felt

(med en instruktiv tegning s. 21). Det er tydeligt, at Lindborg er begejstret for Ørsted som menneske og som metafysiker, og det lykkes ham ganske godt gennem sin uhøjtidelige skrivestil at få denne begejstring til at slå gnister i læseren. Man sidder tilbage med en fornemmelse af, at naturen rummer mere, end viden-skaben kan forklare.

1. Det gælder »Samtale over Mysticismen« (1808), *Samlede og Efterladte Skrifter*, bd. V, og forelæsningen »Videnskabsdyrkningen, betragtet som Religionsudøvelse« (1814), der er genoptrykt i *Samlede og Efterladte Skrifter*, bd. I, som er identisk med *Aanden i Naturen*, bd. I, hvortil der mærkeligt nok henvises i stedet for til den samtidige engelske oversættelse *The Soul in Nature*, London 1851. Træffende afslutter Wilson sin introduktion med at bemærke, at Ørsted ved sin død i 1851 arbejdede på, hvad der skulle blive den største samlede fremstilling af hans videnskabelige forskning, hans filosofiske anskuelse og hans teologiske tro. Den planlagte titel skulle angiveligt være »The Way from Nature to God«. Fremstillingen blev faktisk udgivet posthumt med titlen »Vejen fra Naturen til Gud« i *Samlede og Efterladte Skrifter*, bd. III, s. 1-64, ganske vist som et fragment, men dette er altså fortsat utilgængeligt for den ikke dansk-læsende historiker.

Ægteskab i Norden

Af Nina Koefoed

Kari Melby, Anu Pylkkänen og Bente Rosenbeck (red.): *Ægteskabet i Norden fra Saxo til i dag*. Forskningsprogrammet Norden og Europa. (Nordisk Ministerråd, 1999). 224 s., 175 kr.

Bogen *Ægteskabet i Norden fra Saxo til i dag* består af bidrag fra en konference afholdt under projektet »Det nordiske ægteskab i europæisk perspektiv. Modernisering og kønskonstruktion«. Sel-

ve projektet skal undersøge ægteskabet i Norden i perioden fra 1870 til 1930 med fokus på den ægteskabslovgivning, som blev formuleret omkring 1910. Den afholdte konference og dermed den foreliggende bog skal tegne forudsætningerne for dette projekt i de forudgående epoker af europæisk, og specielt nordisk, historie.

Et af projektets overordnede temaer er ægteskabet som faktor i en fælles nordisk identitet, idet man ønsker at undersøge, om der eksisterer og har eksisteret en særlig nordisk ægteskabsmodel, som især med hensyn til retsforholdene adskiller sig fra det øvrige Europa. Projektet anskuer det 20. århundredes ægteskabslovgivning som et spørgsmål om ligestillingslovgivning. Derfor lægger bogen i sin funktion af forarbejde til projektet stor vægt på spørgsmålet om, hvilke forskellige muligheder og rettigheder manden og kvinden havde i ægteskabet, både formelt juridisk og i (rets)praksis. Et karakteristisk træk ved det nordvesteuropæiske ægteskab har været, at det forudsatte en økonomisk base for parrets og familiens liv. Derfor er et andet gennemgående tema i mange af bogens bidrag forholdet mellem økonomi og ægtestand, kvindens økonomiske stilling og muligheder i ægteskabet og mandens råderet i forhold hertil. Mere bredt og overordnet i bogens fremstilling af ægteskabets historie står forholdet mellem kvinder og mænd, mellem opfattelsen og konstruktionen af kvindelighed og mandlighed.

Bogen indeholder ni artikler fordelt på tre dele. At læse ud fra overskrifterne på de enkelte dele har intentionen været at strukturere de tre dele efter historiske perioder, hvilket kun tydeligt er lykkedes i første del. Del I indeholder tre artikler, der alle omhandler middelalderen. Del II har overskriften 1600-1700-tallet, og del III Nyere tid, men det står ikke helt klart, hvad der adskiller de to

dele. I det historikermiljø, hvor jeg er »vokset op«, bruges betegnelsen nyere tid for perioden fra middelalderen og frem til 1750, en tradition der også underbygges i bogen af, at både del II og del III indeholder artikler, der dels hovedsageligt beskæftiger sig med netop 1600- og 1700-tallet, dels dækker en bred tidsmæssig periode fra reformationen og frem til slutningen af det 19. århundrede. Kun bogens sidste bidrag falder uden for denne brede tidsramme ved at beskæftige sig med starten af det 20. århundrede. Når bogens redaktører har valgt at holde fast i en inddeling i tre dele, burde den indre logik mellem opdelingen af de sidste to dele have været tydeligere.

Agnes Arnórsdóttir og Thyra Nors tager i den første artikel hul på spørgsmålet om, hvorvidt der findes en speciel nordisk model for ægteskab, som skiller sig ud fra den europæiske, og konkluderer, at det ikke giver mening at tale om en sådan for middelalderens vedkommende. Kilderne skal forstås i lyset af den fælleseuropæiske, kirkelige reformbevægelse. Dette underbygger de med en grundig gennemgang af nordisk lovgivning og retspraksis set i forhold til den katolske kirkes udspil på området, hvor det tydeligt fremgår, at gejstlige i de nordiske lande hurtigt var informeret om den seneste udvikling inden for europæiske kirkeretslige principper. Hovedvægten i deres artikel ligger på danske og islandske normer for ægteskab, hvor især forholdet mellem ægteskab og ægtefællernes økonomiske rettigheder behandles grundigt. Artiklen indeholder en del gode og nuancerede overvejelser over brugen af lovgivningsmateriale som kilde.

I næste artikel skriver Nanna Dams-holt om ægteskabet i dansk middelalder. Hun har en bredere tilgang til emnet med fokus på andre kilder og diskurser end lovgivningen. Det centrale aspekt i

hendes studie af ægteskabet er dets funktion i udformningen af forestillinger om kønnet, om kvinder og mænd og deres forhold til hinanden, om seksualiteten, dens plads, rammer og udfoldelse. Konkret ser hun på tre eksempler på danske ægteskabsdiskurser: legenderne om Den hellige Margrethe af Roskilde, skilsmisssagen i forbindelse med den danske prinsesse Ingeborg og endelig ægteskabet hos Saxo. Hvor de to første eksempler er præget både af en god præsentation af historierne og en relevant diskussion i relation til samtidige europæiske kilder, bliver Saxo lidt stedmoderligt behandlet, og der samles lidt hurtigt op på fællestrækkene i de tre eksempler. Man kan diskutere artiklens brug af ordet diskurs, som ikke defineres og kommer til at fremstå som et meget løst og flagrende begreb. I tråd med den første artikels forfattere konkluderer Nanna Damsholt, at det er svært at få øje på noget særligt dansk eller nordisk i den middelalderlige ægteskabsmodel.

Forældres mulighed for at kontrollere deres børns valg af ægtefælle i middelalderen er emnet for Mia Korpiolas artikel, som er det sidste bidrag i første del. Forældrenes interesse i børnenes ægteskab er den samme i Skandinavien og resten af Europa, nemlig at sikre overførslen af ejendom til næste generation og udnytte det alliancepotentiale mellem to slægter, som ægteskabet udgjorde. Den eneste forskel bestod i de strategier, som forældrene anvendte for at opnå kontrol med børnenes valg af ægtefælle, og efter at artiklen har lokaliseret disse sanktionsmuligheder, som især er af økonomisk art suppleret med fysisk og psykisk vold, konkluderes, at tvangsmidlerne var mere varierede i det øvrige Europa end i Skandinavien, men at man havde til fælles, at forældreindflydelsen aldrig forsvandt helt. Artiklen er mere europæisk i sit perspektiv end de to foregående artikler, og for læseren

kan der være tendens til en følelse af gentagelse her ved tredje artikel om ægteskabet i middelalderen, men isoleret set er der tale om en yderst interessant artikel, især med hensyn til de perspektiver og nuanceringer, den lægger på kirkens rolle i forhold til middelalderens slægtssamfund. Den katolske kirke lagde fra det 12. århundrede stor vægt på, at ægteskab kun kunne indgås, hvis parterne frivilligt havde givet deres samtykke, men ifølge Mia Korpiola gjorde kirken aldrig en effektiv indsats for at stoppe forældrenes tvang af børn i ægteskabsspørgsmål – traditionerne på området var for indgroede og kirkens mænd for stor en del af dem til, at der blev etableret det store opgør på området.

I anden dels første artikel beskæftiger Åsa Karlsson Sjögren sig med forholdet mellem ejendomsret og magt, nærmere defineret med kontrollen af gifte kvinders ejendom i 1600-tallet, frem til 1734. Hendes undersøgelse er empirisk lokaliseret til Gävle og det omkringliggende land. Studiet af kontrollen med ejendommen i ægteskabet bruges til at vise, hvordan kvindens hierarkiske underordning i forhold til manden fungerede. Manden betragtede sig og blev af det omkringliggende retssamfund betragtet som forvalter af fælles ejendom, men i praksis gav kvinden ofte sit samtykke før salg af f.eks. fast ejendom og var aktiv i økonomiske spørgsmål, som ikke vedrørte jord. Der lokaliseres flere afgørende forskelle mellem forholdene på landet og i byen, f.eks. at kvinder på landet kun arvede halvt af deres brødre, mens de i byen arvede det samme. Denne forskel tyder på, at der har været tale om to forskellige slægtsopfattelser, hvor parret blev betragtet som den centrale enhed i byen, mens manden var den centrale på landet. Det betyder samtidig, at kvinden på landet bevarede de stærkeste relationer til

sin egen slægt, mens hun i byen blev stærkere knyttet til (og afhængig af) sin mand. Artiklen præsenterer et nuanceret syn på forholdet mellem ægteskab og ejendom samt kvinders juridiske rettigheder, og hvad der konstituerer dem.

Agneta Helmius behandler spørgsmålet om køn og ægteskab i 1700-tallets Sverige. Hun præsenterer først det, der kan kaldes den officielle holdning til ægteskabet og indkredser derefter, via analyser af en række bryllupsvers, de værdier og det indhold, som blev lagt i ægteskabet. Tre normsystemer i 1700-tallet tages til indtægt for det officielle påbud om ægteskabet som den korrekte samlivsform, nemlig loven, Luthers hustavle med trestandslæren og den naturlige lov. Også i bryllupsversene fremstilles ægteskabet som den eftertragtelige levevis, her med udgangspunkt i tidens dydslære. Kærligheden mellem to ægtefæller var bevis på Guds nærvær, og nøglen til et kærligt ægteskab var overholdelsen af normerne for de mandlige og kvindelige dyder og pligter i ægteskabet. Artiklen er optakten til et større studie af køn og kønsrelationer i sammenhæng med ægteskabet, og perspektiverne til det kommende projekt fylder relativt meget i en kort artikel. Til gengæld vinder den meget ved en vægtning af både det mandlige og kvindelige aspekt ved ægteskabet – en balancegang, som alt for ofte svigtes.

Hvor mange af de foregående artikler beskæftiger sig med rammerne for det ægteskabelige samliv, sætter Kari Telste fokus på samlivet før ægteskabet i Norge i et langt tidsperspektiv fra reformationen til omkring 1900. Udgangspunktet er modsætningerne mellem folkelige samlivsformer og den politiske tænkning omkring ægteskab og samliv. Stridens kerne var, hvad der konstituerede et gyldigt ægteskab, idet den folkelige tradition i lang tid ikke betragtede den kirkelige vielse som andet

end et tillæg til den indgåede aftale – fæstemålet – der sammen med den seksuelle handling konstituerede ægteskabet i den folkelige tradition. Gennem en række lovgivningsinitiativer etableres efterhånden en forskydning fra, at samlejet blev tillagt størst vægt, til at det formelle samtykke blev vigtigst. På trods af modsætningsforholdet har forfatteren ikke fundet spor af, at folk blev retsforfulgt for forargeligt samliv i 1600- og 1700-tallet, selv om samlivet som regel startede før den kirkelige vielse. Først i 1800-tallet kom samliv før ægteskab i myndighedernes søgelys. Forfatteren tolker denne nye interesse for de folkelige samlivsformer som et udtryk for usikkerhed omkring, hvilke værdier ægteskabet skulle repræsentere, og som et behov for at afklare moralske grænser. Det behov, der opstod, da romantikkens forestilling om retten som et produkt af det enkelte samfund afløste oplysningstidens tro på en for alle folk fælles naturret. Kari Telste gør sig mange overvejelser om, hvordan spørgsmål som kærlighedsideal og det mandlige og det kvindelige defineres i forhold til den fremherskende ægteskabsopfattelse.

Tredje del indledes med en artikel af Ingrid Markussen omkring handicap og ægteskabspolitik i Norden. Også denne artikel dækker et bredt tidsperspektiv, idet forfatteren tager udgangspunkt i den danske ægteskabslov af 1582 og trækker perspektiver helt op i det 20. århundrede. Artiklen tematiserer, hvordan synet på, hvad der udgør et handicap, forandres over tid og sætter forholdet mellem handicap og muligheden for at indgå ægteskab i spil gennem en række problemstillinger. Ingrid Marcussen følger udviklingen i forholdet mellem ægteskab og handicap fra en tid, hvor det afgørende for det tilladelige ægteskab var, om partene kunne opfylde ægteskabets religiøst definerede formål, at

få børn, over perioder med fattigdoms-bekæmpelse via begrænset adgang til ægteskab for folk under fattigforsorg og frem, til det racehygiejniske aspekt slog igennem i 1929, hvor mentalt handicappede fik lov at gifte sig, hvis de først lod sig sterilisere. Afslutningsvis trækkes perspektiver til nutidige aspekter af ægteskabslovgivningen og dens muligheder og begrænsninger for det enkelte menneske.

Hilde Sandvik behandler i sit bidrag til bogen gifte kvinders økonomiske råderet i 1600- til 1800-tallet. Hun tager udgangspunkt i spørgsmålet, om ægteskabet indebar umyndiggørelse af kvinden, og hvilken økonomisk råderet henholdsvis mænd og kvinder havde i ægteskabet. Inspireret af Inger Dübeck lægger hun stor vægt på at inddrage de samtidige juristers udlægning af loven samt retspraksis i sine vurderinger. I modspil til en traditionel udlægning af lovgivningen i perioden som indeholdende en forværring af kvindens stilling fremhæver hun, at de økonomiske realiteter i samfundet i praksis indebar en stor grad af ansvarsfordeling mellem ægtefællerne, og efter en grundig gennemgang af kvinders mulighed for at agere alt efter deres civilstand konkluderer hun, at gifte norske kvinder har haft adgang til at forpligte fællesboet for afgørende økonomiske beløb. Der er tale om en klart struktureret og fokuseret artikel med mange gode overvejelser i forbindelse med anvendelse af retskilder med pointering af, at den samtidige tolkning og anvendelse af lovene kan bringe os nærmere deres realitet.

I bogens sidste bidrag bevæger Henna Heiskamo sig op i det 20. århundrede med sin behandling af den finske ægteskabslov fra 1929. Finske kvinder opnåede stemmeret og adgang til parlamentet i 1906, men først med ægteskabsloven af 1929 var de ikke længere underlagt mandens totale myndighed i

ægteskabet. Dette paradoks gav anledning til en del debat, blandt andet i to af tidens dameblade, hvor artiklens forfatter følger den. Det var et medie, som de folkevalgte kvinder brugte flittigt til at diskutere deres ægteskabelige status og sætte den på dagsordenen. Begge magasiner repræsenterede middelklassens begreb om samfund og ægteskab, men henvendte sig henholdsvis til husmødrene og en mere feministisk orienteret målgruppe. Spørgsmål som ægteskabsalder, kvindens ret til at handle selvstændigt, til egne penge og til at beholde eget efternavn samt skilsmissspørgsmålet var på dagsordenen. Artiklen viser både de overordnede træk i den diskussion, der foregik omkring kvinders stilling i ægteskabet, og nuancerne i diskursen i de to forskellige magasiner.

Det fokus, som rides op i bogens forord, holdes relativt klart gennem bogen. Det retshistoriske aspekt er stærkt repræsenteret i mange af artiklerne, ofte sammen med det økonomiske, ligesom en forståelse for kønskonstruktionen i mange tilfælde fungerer som analysemodel. Spørgsmålet om en eventuel særlig nordisk model står stærkest i de artikler, som omhandler middelalderen, mens det lades lidt ude af betragtning i de artikler, der beskæftiger sig med tiden efter reformationen. Som det altid vil være tilfældet, når en række forfattere søger at indkredse et fælles emne, er det heller ikke lykkedes for denne bogs forfattere og redaktører at styre helt uden om en række gentagelser på visse områder. Et element af gentagelse kan næppe undgås for den læser, som læser alle bidrag i en antologi, da de enkelte artikler også skal fungere i sig selv, og i dette tilfælde er gentagelserne begrænsede. Bogen fremstår generelt som en bred og meget gedigen forskningsintroduktion, hvor det empiriske arbejde koblet med både metodiske og teoretiske overvejelser vægtes højt.